

13. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольницер М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология. – №2, 1996. – С. 3–33.

14. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району: теорія, методологія, практики / В.С. Коломийчук. – Тернопіль, 1998. – 313 с.

15. Лексин В., Швецов А. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Ст. 8. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения // Российский экономический журнал. – №2001. – С. 35–63.

16. Лексин В., Грицюк Т.В., Лексин А.В. Регион как объект анализа и государственного управления // Региональная экономика: теория и практика. – №3, 2005. – С. 19–25.

17. Ляшевская М.Н. Проблемы выделения депрессивных территорий России // Вестник Московск. универс. Серия: география. – 1994. – С. 16–19.

18. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України // Стратегічна панорама. – №3–4, 2000. – С. 115.

19. Тургель И.Д. Локальная асимметрия регионального развития: содержание, оценка, социально-экономические последствия. – [электронный ресурс]: режим доступа: www.ecsocman.edu.ru/data/771/668/1219/O12_Turgel_1.pdf

20. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Вишнеvsька Н.В., Хвесик Ю.М. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 376 с.

21. Шевчук Я.В. Механізм санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики. – Львів, 2004. – 63 с.

О.В. ВЕЛИЧКО,

к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств регіону: використання та відтворення

Проведено аналіз рівня використання виробничих ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо покращення відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Полтавської області.

Ключові слова: ресурсний потенціал, ресурсне забезпечення, ефективність, використання, відтворення.

Проведен анализ уровня использования производственных ресурсов и обоснованы предложения относительно улучшения воспроизводства ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Полтавской области.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, ресурсное обеспечение, эффективность, использование, воспроизводство.

The author in the article conducted the analysis of level of production resources usage and grounded suggestions of the improvement of resource potential regeneration of agricultural enterprises of the Poltava region.

Keywords: resource potential, resource providing, efficiency, use, recreation.

Постановка проблеми. Вагомою проблемою нинішнього етапу розвитку економіки України є пошук напрямів ефективного використання та відтворення наявного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, необхідного для виробництва визначеної кількості аграрної продукції. В період трансформації економічних відносин в аграрній сфері провідне місце посідає ресурсне забезпечення сільськогосподарських підприємств, зокрема забезпеченість аграрних товаровиробників земельними ресурсами, трудовими ресурсами і основними ви-

робничими засобами. Від рівня забезпеченості сільськогосподарських підприємств ресурсним потенціалом залежать результати їх виробничої діяльності. Таким чином, виникає гостра потреба у вивченні основних тенденцій ресурсного забезпечення аграрного виробництва та розробки відповідних пропозицій щодо покращення ситуації в галузі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Визначний вклад у дослідження проблеми ресурсного забезпечення сільського господарства зробили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, зокрема –В.Я. Амбросов, С.І. Мельник, В.І. Перебийніс, П.Т. Саблук, Г.М. Підлісецький, М.М. Федоров, В.Й. Шиян, Ф. Голлоп, Д. Йоргенсон, К. Фуглі та інші. Разом із тим, незважаючи на низку публікацій, дослідження особливостей відтворення та раціонального використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств надалі залишається актуальним.

Метою статті є аналіз рівня використання виробничих ресурсів і розробка пропозицій щодо покращення відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал з точки зору економічної теорії можна охарактеризувати як матеріальну умову для відтворення земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів та як сукупність збалансованих факторів для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств незалежно від форми власності. У свою чергу, саме зростання виробництва та підвищення його ефективності визначаються кількістю, якістю та рівнем використання головних ресурсів сільськогосподарських підприємств – землі, праці, засобів. Якщо в інших галузях народного господарства можливі заміни одних

ресурсів іншими, то для АПК, а особливо для сільського господарства, земля виступає незамінним ресурсом [1, 2].

Земля – це основа сільської економіки та місцевого самоврядування, раціональне використання якої здатне найкраще забезпечувати тих, хто на ній працює і проживає. В сільському господарстві земля є головним засобом виробництва і важливим чинником його розвитку. Земельні ресурси є матеріальною основою сільськогосподарського виробництва, базою для органічного поєднання інших ресурсів у виробничому процесі. Тому важливою складовою ресурсного потенціалу сільського господарства є земельні ресурси, що представлені площею сільськогосподарських угідь.

Земля є базисом формування екологічної рівноваги та гармонізації відносин у суспільстві. Від характеру й рівня ефективності використання землі в сільському господарстві залежить розвиток продуктивних сил і масштаби суспільного виробництва, матеріальний добробут населення країни. Людина без землі не може творити, оскільки це той матеріал, на якому і за допомогою якого працюючи створюються продукти – результати діяльності [3, 4]. Збільшення обсягів виробництва аграрної продукції та підвищення її економічної ефективності великою мірою залежить від рівня забезпеченості сільськогосподарських виробників земельними і трудовими ресурсами.

Рівень землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської області відображено в табл. 1.

Аналіз даних засвідчує, що сільськогосподарські підприємства досліджуваного регіону мають досить вагомий ресурсний потенціал для ефективного господарювання в рослинництві та тваринництві. Землезабезпеченість сільськогосподарських підприємств Полтавщини у 2009 році збільшилася порівняно з 2004 роком.

Так, у 2009 році на одного працівника припадало 31,8 га сільськогосподарських угідь і 30,4 га ріллі, що відповідно на 50,7 і 55,1% більше, ніж у 2004 році. Підвищення рівня землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств пояснюється зменшенням чисельності зайнятих працівників, тому що вагомим змін у розмірі земельних угідь не відбулося.

У сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу важливим фактором ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств є матеріально-технічна база та забезпеченість їх енергетичними ресурсами. Вони представлені потужністю тракторів, автомобілів, моторів комбайнів, стаціонарних двигунів, електродвигунів і електроустановок, живої тягової сили, що вимі-

рюється у механічних кінських силах. Із збільшенням у сільськогосподарських підприємствах кількості комбайнів, тракторів, автомобілів, підвищенням рівня механізації та автоматизації технологічних процесів із застосуванням електричної енергії зростає забезпеченість сільського господарства енергетичними ресурсами. Електрифікація докорінно поліпшує технологію сільськогосподарського виробництва, підвищує продуктивність праці, знижує собівартість продукції. Енергозабезпеченість та енергоозброєність сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2004–2009 роки відображають дані табл. 2.

Проведені дослідження свідчать, що наявність енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період зменшилася. Так, у 2009 році енергетичні ресурси становили 3216 тис. к.с., що на 16,6% менше порівняно з 2004 роком. Щодо розрахунку показника енергозабезпеченості, то слід відмітити його зниження у 2009 році на 14,2% проти 2004 року. Енергоозброєність праці, навпаки, підвищилася на 29,7% за аналогічний період дослідження. Це можна пояснити лише зменшенням чисельності зайнятих працівників у сільському господарстві.

За сучасного недостатнього рівня механізації та автоматизації виробництва, високого ступеня зношеності машинно-тракторного парку в більшості сільськогосподарських підприємств, нестача окремих видів сільськогосподарської техніки для своєчасного та якісного виконання технологічних операцій призводить до погіршення ефективності використання трудових ресурсів як на державному, так і регіональному рівні.

Формування структури трудових ресурсів на селі перебуває в прямій залежності від зайнятості їх на виробництві. У процесі реформування колгоспів і радгоспів, створення нових організаційно-правових структур у сільськогосподарському виробництві відбулося вилучення техніки, а та, що залишилася, застаріла і здебільшого непридатна для використання.

В Україні забезпеченість аграрних підприємств тракторами, комбайнами та іншою сільськогосподарською технікою становить 45–50% потреби [7]. Понад 90% технічних засобів потребують негайної заміни через їхню зношеність. Слід відмітити, що парк сільськогосподарської техніки у підприємствах Полтавської області за 2000–2009 роки (табл. 3) має тенденцію до щорічного зменшення, що негативно позначається на виробництві сільськогосподарської продукції.

За результатами дослідження, тракторів у 2009 році зменшилося на 40,5%, зернозбиральних комбайнів – на 37,2, кукуруд-

Таблиця 1. Землезабезпеченість сільськогосподарських підприємств Полтавської області

Рік	Площа, тис. га		Середньооблікова чисельність працівників, осіб	Припадає на 1 працівника, га	
	с.-г. угідь	ріллі		с.-г. угідь	ріллі
2004	1417,5	1321,3	67280	21,1	19,6
2005	1386,4	1300,7	60113	23,1	21,6
2006	1373,0	1298,5	54459	25,2	23,8
2007	1376,9	1308,2	47292	29,1	27,7
2008	1379,2	1316,0	45389	30,4	29,0
2009	1377,7	1315,0	43285	31,8	30,4
2009 рік у % до 2004 року	97,2	99,5	64,3	150,7	155,1

Розраховано автором за даними звітності Головного управління статистики у Полтавській області [5].

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таблиця 2. Енергозабезпеченість та енергоозброєність сільськогосподарських підприємств Полтавської області

Рік	Усього енергетичних ресурсів, тис. к. с.	Площа с.-г. угідь, тис. га	Середньооблікова чисельність працівників, осіб	Припадає енергетичних ресурсів, к. с.	
				на 100 га с.-г. угідь	на 1 працюючого працівника
2004	3854,6	1417,5	67280	271,9	57,3
2005	3716,5	1386,4	60113	268,1	61,8
2006	3612,7	1373,0	54459	263,1	66,3
2007	3367,9	1376,9	47292	244,6	71,2
2008	3314,0	1379,2	45389	240,3	73,0
2009	3216,0	1377,7	43285	233,4	74,3
2009 р. у % до 2004 р.	83,4	97,2	64,3	85,8	129,7

Розраховано автором за даними звітності Державного комітету статистики України [6].

Таблиця 3. Наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області (на кінець року; одиниць)

Вид техніки	Роки							
	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Трактори	17995	14716	13509	12672	12407	11526	11169	10714
Зернозбиральні комбайни	3263	2703	2511	2370	2299	2129	2104	2049
Кукурудзозбиральні комбайни	358	285	262	244	236	214	199	174
Картоплезбиральні комбайни	89	58	41	36	29	30	27	35
Бурякозбиральні машини	1182	954	842	766	740	647	579	509
Установки та агрегати для доїння корів	2537	1831	1558	1423	1288	1115	1040	1061

Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [5].

зозбиральних комбайнів – на 51,4, картоплезбиральних комбайнів – на 60,7, бурякозбиральних машин – на 56,9, установок та агрегатів для доїння корів – на 58,2% порівняно з даними 2000 року. Крім того, не вся наявна в підприємствах сільськогосподарська техніка перебуває у справному стані. Великі труднощі виникають і з ремонтом техніки через відсутність запасних частин.

Скорочення машинно-тракторного парку аграрних формувань зумовлює інтенсивний розвиток підприємств, які забезпечують товаровиробників відповідним комплексом виробничих послуг щодо вирощування сільськогосподарських культур. Вища ефективність роботи зазначених обслуговуючих структур пояснюється широким використанням вітчизняної та зарубіжної високопродуктивної техніки, експлуатація якої потребує зусиль кваліфікованих працівників. Ситуація пояснюється наявністю проблем оновлення матеріально-технічної бази в зв'язку з економічною кризою. Виходячи з вище зазначеного слід зауважити, що наявність основних засобів, їх структура та раціональне використання є одним з ключових факторів успішного розвитку сільського господарства України, адже рівень механізації, автоматизації, капіталоозброєності та капіталозабезпеченості істотно впливає на продуктивність праці.

Відносини з приводу розподілу результатів трудової діяльності через економічні чинники впливають на мотивацію праці, тенденції демографічного розвитку, стан здоров'я, міграцію населення тощо [8]. Організаційно-економічні відносини вплива-

ють передусім на продуктивність праці, раціональне використання трудових ресурсів, а також основних засобів сільськогосподарських підприємств.

Оцінку рівня забезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської області основними виробничими засобами і ефективність їх використання за 2004–2009 роки наведено в табл. 4.

За даними табл. 4 можна зробити висновок, що капіталозабезпеченість сільськогосподарських підприємств Полтавщини у 2009 році порівняно з 2004 роком збільшилася на 61,8% і становила 2719,6 грн. Рівень капіталоозброєності праці суттєво підвищився і в 2009 році становив 86,6 тис. грн. на 1 працівника, що на 51,2 тис. грн. більше, ніж у 2004 році.

Аналіз показує, що із підвищенням цього показника зростає і продуктивність праці. У 2009 році капіталоозброєність підвищилася за рахунок збільшення вартості капіталу і зменшення чисельності працівників сільськогосподарського виробництва. Причому вища капіталоозброєність праці сприяє кращому використанню трудових ресурсів і збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції при затратах праці меншої чисельності працівників. Постійне коливання показників капіталозабезпеченості та капіталоозброєності праці потребує здійснення контролю за ефективним використанням виробничих засобів.

Протягом аналізованого періоду показник капіталовіддачі залишається майже на однаковому рівні, проте суттєвого збільшення капіталомісткості продукції не спостерігалось. Таке яви-

Таблиця 4. Показники забезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської області основними виробничими засобами і ефективність їх використання

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Капіталозабезпеченість, грн.	1681,2	1801,9	2142,5	2241,3	2673,4	2719,6
Капіталоозброєність, тис. грн.	35,4	41,6	54,0	65,3	81,2	86,6
Капіталовіддача, грн.	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8
Капіталомісткість, грн.	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2

Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [6].

ще є позитивним і пояснюється тим, що протягом досліджуваного періоду при зростанні вартості основних засобів збільшувалося виробництво валової продукції. У 2009 році в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області капіталовіддача становить 0,8 грн., а капіталомісткість продукції – 1,2 грн. Істотного підвищення капіталовіддачі можна досягти завдяки вдосконаленню структури основних виробничих засобів. Збільшення вартості більш активних засобів у розрахунку на одиницю вартості менш активних (пасивних) до оптимального рівня значно підвищує ефективність використання знарядь праці.

Кращих результатів досягають ті сільськогосподарські підприємства, які своєчасно переозброюють виробництво, тобто замість застарілої техніки впроваджують нову, яка є більш економічною і продуктивною. Особливе значення для поліпшення використання основних виробничих засобів і підвищення ефективності виробництва має застосування нових прогресивних технологій для вирощування сільськогосподарських культур, утримання худоби і переробки сільськогосподарської сировини. Необхідно поглиблювати спеціалізацію і комбінунвання виробництва, впроваджувати передові форми організації й оплати праці, підвищувати кваліфікацію кадрів та їх відповідальність за раціональне використання закріпленої за ними сільськогосподарської техніки.

Однією із складових ресурсного потенціалу сільського господарства є трудові ресурси, задіяні в аграрній сфері як на постійних, так і на сезонних роботах. Трудові ресурси незалежно від форм власності і системи виробничих відносин залишаються одним із головних чинників подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва. Адже людина з її фізичними та інтелектуальними здібностями, практичними навичками, багатим досвідом є основною рушійною силою, яка приводить до взаємодії всі складові процесу праці.

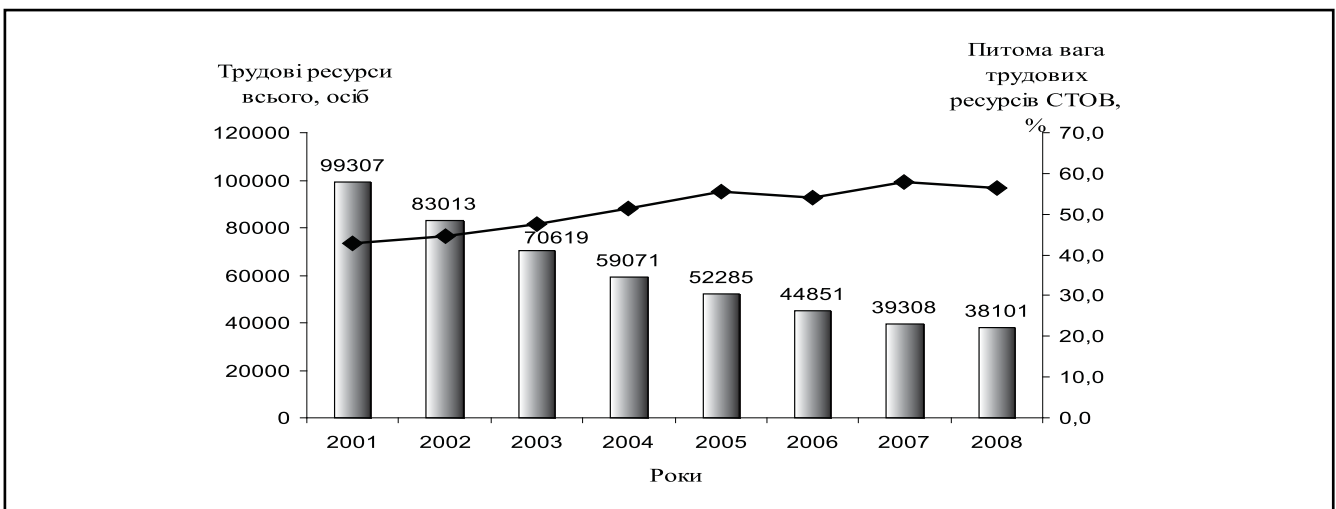
Своєчасне та якісне виконання сільськогосподарських робіт в оптимальні строки, забезпечення стабільних обсягів виробництва продукції в основному залежать від наявності трудових ресурсів у всіх галузях підприємства (див. рис.).

Як свідчать дані рисунку, чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання з року в рік зменшується. Так, у 2009 році по досліджуваній області цей показник знизився на 60,7% порівнюючи з 2001 роком, що розглядається нами як негативна тенденція для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Проте варто зауважити, що зокрема у 2009 році питома вага трудових ресурсів у сільськогосподарських товариствах з обмеженою відповідальністю (СТОВ) – яка є найбільш поширеною в регіоні організаційно-правовою формою господарювання, зросла на 16,9% порівняно з даними 2001 року.

Трудові ресурси є надзвичайно важливою складовою частиною продуктивних сил суспільства. Людина була, є і залишається головною продуктивною силою та джерелом розвитку науково-технічного прогресу для кожної галузі економіки країни. Слід зауважити, що для сільськогосподарських підприємств, можливість реалізації всіх процесів може бути реалізована за наявності землі, основних і оборотних засобів, трудових ресурсів, що в сукупності складають ресурсний потенціал будь-якого аграрного підприємства, а ефективність його використання визначає результати господарювання. Будь-яке підприємство може ефективно працювати за умови, якщо воно має необхідний професійний і кваліфікаційний склад працівників, доцільну кадрову структуру.

Правильне поєднання чинників, які забезпечують раціональне й ефективне використання земельних угідь, засобів виробництва і трудових ресурсів, є реальною умовою збільшення виробництва продукції, підвищення продуктивності праці та ефективності господарювання в сільськогосподарських підприємствах не лише досліджуваного регіону, а й України в цілому.

Таким чином, вищенаведене дозволяє стверджувати про можливість розвитку всіх організаційно-правових форм господарювання з урахуванням їх особливостей та переваг у конкретних агрокліматичних і територіальних умовах, що дасть змогу найбільш повно задовольнити інтереси як їхніх власників, так і працівників, а також забезпечить ефективне використання ресур-

Чисельність трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2001–2009 роки*, осіб

Розраховано автором за даними звітності сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2001–2009 роки (Ф50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств») [9].

* Сільськогосподарські підприємства, що ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі.

сного потенціалу в аграрній сфері як складової формування продовольчої безпеки регіону.

Висновки

Сучасні тенденції ресурсозабезпечення аграрного виробництва характерні спадом площ використовуваних сільськогосподарських угідь, зменшенням чисельності зайнятих працівників, низьким рівнем оплати праці, недостатньою кількістю матеріально-технічних ресурсів, що унеможлиблює відтворення сільського господарства на належному рівні. Для покращення ситуації, яка виникла, суттєва роль має належати механізмам державної підтримки агровиробників, забезпеченню еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями АПК, пільговому кредитуванню, оподаткуванню, врегулюванню лізингових та інвестиційних процесів тощо.

Література

1. Вишневецька О.М. Потенціал сільськогосподарських товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі / О.М. Вишневецька // Економіст. – 2007. – № 11. – С. 37–39.

2. Скупий В.М. Програма розвитку сільської території (Ічнянський район Чернігівської області) / В.М. Скупий, В.С. Дієсперов, Л.Ф. Кондратенко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 98 с.

3. Економіка підприємств: [учеб. пособ.]; под ред. М.М. Карамана, П.Н. Майданевича. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 384 с.

4. Борщевський П.П. Підвищення ефективності використання і охорони земельних ресурсів регіону / [П.П. Борщевський, М.О. Чернюк, В.М. Заремба та ін.]. – К.: Аграрна наука, 1998. – 240 с.

5. Полтавська область у 2009 р.: [стат. щорічник]. – Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області, 2010. – С. 416.

6. Сільське господарство України 2009: стат. зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – С. 375.

7. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 3–12.

8. Заяць Т.А. Відтворення робочої сили України: регіональні проблеми / Т.А. Заяць. – К.: РВПС, 1996. – 125 с.

9. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2001–2009 роки. Форма № 50–сг (річна). Державний комітет статистики України.

Т.Б. ПАППУ,
с.н.с., НДЕІ

Формування концепції екологічного аудиту території

У статті розглянуті актуальні питання щодо екологічного аудиту, висвітлені завдання та напрями його розвитку. Проаналізовано досвід формування системи екологічного аудиту за кордоном і в Україні, обґрунтовано необхідність його застосування в сучасних ринкових умовах.

В статье рассмотрены актуальные вопросы экологического аудита, освещены задачи и направления его развития. Проанализирован опыт формирования системы экологического аудита за рубежом и в Украине, обоснована необходимость его применения в современных рыночных условиях.

In clause actual aspects of harmless audit are considered, the task and directions of his development come into question. Experience of forming of the system of ecoaudit is studied by a foreign country and in Ukraine, necessity of his application in modern market conditions is founded.

Постановка проблеми. Мета реалізації національної екологічної політики полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

В основних напрямках державної екологічної політики України як базовий стратегічний напрям формування національної політики

розвитку визначено необхідність досягнення істотного покращення стану навколишнього середовища, створення еколого-економічних передумов для збалансованого розвитку держави і регіонів, а також ефективних механізмів реалізації визначених стратегічних напрямів розвитку з врахуванням досвіду інших країн.

Актуальність розроблення оновленої національної екологічної політики підтверджується відсутністю ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки що зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів.

Екологічний аудит незалежно від форми його проведення, сприймається як високо-розвинутий інструмент управління і переслідує такі цілі, як: надання допомоги діловим колам; підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку; зниження екологічних ризиків; підвищення ефективності природоохоронної діяльності; перевірка безпеки виробництва; визначення проблем у сфері охорони здоров'я; підвищення інвестиційної привабливості економічного суб'єкта; раннє виявлення екологічних правопорушень.

Метою статті є аналіз стану екологічної ситуації України з урахуванням досвіду формування системи екоаудиту за кордо-